

УДК 323.1:297.1 (477)

Пак Олена

ПРОБЛЕМИ ІСЛАМСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглядається проблема, пов'язана з соціально-політичними аспектами функціонування ісламської ідентичності в Україні, а також характеристиками ісламських громад, дослідження ісламу в українських дискурсивних практиках.

Ключові слова: іслам, ісламська ідентичність, мусульманська громада, етнічна група.

Pak O. Problems of Islamic identity in Ukraine

This article is devoted to the consideration of a range of issues related to the socio – political aspects of the Islamic identity in Ukraine, as well as the characteristics of Islamic communities, the study of Islam in Ukrainian discursive practices.

Keywords: Islam, Islamic identity, Muslim community, ethnic group.

Пак Е. Проблемы исламской идентичности в Украине

В статье рассматривается проблема, связанная с социально-политическими аспектами функционирования исламской идентичности в Украине, а также характеристиками исламских общин, исследования ислама в украинских дискурсивных практиках.

Ключевые слова: ислам, исламская идентичность, мусульманская община, этническая группа.

Розвиток українського ісламознавства відбувається під впливом європейських традицій, де дослідження ісламу розвивалося як складова частина орієнталістики загалом. Ще кілька років тому можна було казати хіба що про початкову стадію досліджень ісламу як окремої галузі в Україні, оскільки безпосередньо цією релігією займалася лише незначна кількість фахівців і ще не існувало помітної кількості вагомих праць про її особливості в Україні. Однак нині вже можна казати про певні зрушення в цій сфері [5].

Сучасна Україна разом з країнами Балканського півострова належить до групи європейських країн, які мають власне корінне мусульманське населення. З іншого боку, так само, як і в країнах Західної Європи, визначальним чинником для розвитку ісламської ідентичності в Україні є відносно недавні міграційні процеси. Одним із наслідків цього стало те, що мусульманське співтовариство України лише зараз почало привертати до себе суспільну увагу і професійний інтерес дослідників [1, с. 6].

В українському суспільстві превалює уявлення про іслам як про релігію, що відбивається в медіа-дискурсі і позначається на відносинах державних органів з ісламськими організаціями. Сучасне сприйняття ісламу і мусульман в Україні ґрунтується на декількох різномірних моделях – «фольклорній», «екзотичній», офіційно-радянській та глобально-медійній, які пов'язані з різними дискурсивними практиками і перебувають у складній взаємодії. Цей дискурсивний фон породжує і підтримує поширені стереотипізовані уявлення про іслам і мусульман [1, с. 196].

Нині через строкатість національного складу й географічну структуру розселення мусульман в Україні можна окреслити декілька моделей ісламу, а саме: «етнічний або кримський іслам», «радикальний іслам», «традиційний, канонічний іслам», «європейський, ліберальний іслам» тощо. Існування цих моделей надає підстави стверджувати, що нині іслам в Україні неоднорідний [4].

Ісламська ідентичність в Україні становить одну з різновидів сучасних колективних ідентичностей, яким притаманні гетерогенність і мінливість. Мусульмани в Україні ідентифікують себе за допомогою численних і різномірних, іноді конфліктних ознак – етнічних, лінгвістичних, регіональних та інших. Незважаючи на претензії кількох міжнародних ісламських організацій на універсальність власної репрезентації ісламу, ідеологічні відмінності і суперечності між ними є досить істотними. Під впливом цього ідеологічного розмаїття місцеві громади отримують у деяких випадках конфліктуєчі уявлення як про догматику й обрядовість ісламу, так і про суспільну роль цієї релігії. Внаслідок відмінності методів роботи та різних аудиторій, які охоплюють у Криму турецькі й арабські мусульманські організації, відбувається своєрідне функціональне розділення між ними: турецький іслам впливає на формування офіційного кримського ісламу, а араб-

ський – на формування певного сегмента народного ісламу та релігійної опозиції. Позицію більшості місцевих мусульман можна охарактеризувати як неактивну, вони перебувають у процесі засвоєння різноманітних зовнішніх ідеологічних впливів. Підтвердження належності до мусульманського співтовариства відбувається у вигляді відповідних актів ідентифікації у межах стійких дискурсивних практик. Варіювання змісту дій, які підтверджують належність до мусульманського співтовариства, залежить від соціальних (вік, стать), етнічних і політичних чинників [1, с. 196].

Базовим інститутом для ісламу в Україні залишається ісламська громада [1, с. 28].

Втім, досить часто в наукових дослідженнях українська мусульманська громада розглядається як унітарне явище, регіонального (кримського, східноукраїнського) чи всеукраїнського масштабу. Згідно з даними Державного комітету України у справах національностей та релігій, в 2011 році в Україні нараховується 1 193 зареєстрованих і незареєстрованих мусульманських релігійних громад (з них більше двохсот зареєстровані за межами Криму) [1, с. 196].

Варто зауважити, головним механізмом відтворення ісламського знання на сучасному етапі є навчальні заклади, але місцева система ісламської освіти поки що не сформувалася. Фактично вона складається з низки проєктів, здійснюваних та спонсорованих турецькими та арабськими організаціями [1, с. 198].

Аналізувати процеси у мусульманському середовищі, які продовжуються і далекі від свого завершення, особливо складно. Труднощі, зокрема, викликані тим, що мусульмани України переважно живуть дисперсно у різних областях, містах та селах. Проте маємо й місця компактного поселення мусульман. Насамперед, це – Автономна Республіка Крим, деякі міста Луганської області, Донецької та Херсонської областей. Є мусульмани у таких великих містах, як Харків, Київ, Одеса й Вінниця. Громади мусульман діють і на західних землях України (Львові та інших містах) [5].

В Україні, на відміну від Близького Сходу, місцева громада в місцях компактного проживання мусульман актуалізується як спільнота одновірців лише в окремих соціальних контекстах, пов'язаних з виконанням релігійного ритуалу. Українське законодавство розглядає релігійну громаду, по суті, як аналог гро-

мадської організації. Для її створення необхідно зібрати певну кількість підписів членів, і після реєстрації вона набуває статусу юридичної особи. Але якщо громадська організація насамперед задовольняє суспільні потреби своїх членів, то місцева релігійна громада, формально зареєстрована десятима засновниками, не може відокремити себе ні від більш широкого кола одновірців, що живуть в певній місцевості, ні принаймні певною мірою від спільноти одновірців на загальнонаціональному рівні [1, с. 32].

Значне місце в ісламському публічному дискурсі в Україні займає проблематика, пов'язана з визначенням позиції окремих етнічних груп щодо різноманітних політичних процесів, не мусульманського оточення, влади – в Україні і світі, перш за все ісламському. Цей дискурс служить засобом конструювання світогляду українських мусульман [1, с. 94].

Іслам певної групи може сприйматися як «правильний» або «неправильний». Це залежить від того, чи знаходиться той, хто оцінює, всередині або поза відповідного співтовариства, етнічної або соціальної групи або покоління. Загальна приналежність до ісламу двох етнічних груп не обов'язково передбачає їх повну рівність – одна з них може претендувати на статус кращих або більш «справжніх» мусульман.

За минулі 20 років відбулося якісне оформлення ісламу в системі інституційного розвитку. Фактично функціонують три принципи розвитку мусульманських релігійних об'єднань – централізовані духовні управління, об'єднання громадського характеру і, нарешті, автономні громади. Так чи інакше це перешкоджає монополізації духовного життя мусульман, однак водночас сприяє дробленню і появі напруженості у відносинах між різними інституціями [6].

Боротьба за політичне самоствердження представляє собою одну зі складових структури мусульманської ідентичності. Це підтверджує діяльність деяких близькосхідних ісламських рухів, представлених в Україні. Вони прагнуть розширити глобальну підтримку власних ідеологій, що ґрунтуються на біполярному антагоністичному баченні світу як арени боротьби між ісламом і Заходом. Незважаючи на те, що представники близькосхідних ісламських організацій не відокремлюють Україну від Заходу, у сфері відносин з українською владою вони демонструють лояльність [1, с. 197].

Такі дослідники, як А. Богомолов, С. Данилов, І. Семиволос, Г. Яворська зазначають, що з боку влади і більшої частини українського суспільства іслам не сприймається як впливова релігія. У той же час для більшості мусульманського населення, особливо для кримських татар, які борються за визнання своїх прав як корінного населення, іслам становить невід'ємну частину місцевого культурного контексту [1, с. 108].

Зважаючи на таку тенденцію, можна зазначити, що іслам не грає суттєвої ролі в політиці України. Але ісламська ідентичність в Україні використовується як політичний ресурс на регіональному рівні (Крим) або у виборчих кампаніях на загальнонаціональному рівні (Партія мусульман України).

Незважаючи на значні зусилля мусульманських громад у напрямку формування позитивного іміджу ісламу (проведення конференцій, видання літератури, виступи в ЗМІ), серйозну загрозу представляє ісламофобія. Згідно з даними останнього соціологічного дослідження, лише 15% населення України сприймають іслам позитивно; приблизно така ж кількість висловила негативну оцінку, більшість респондентів заявили, що займають «нейтральну» позицію щодо ісламу або взагалі про це не замислювалися [3].

Незважаючи на, здавалося б, невисокий відсоток власне «супротивників» ісламу, останні події демонструють вельми негативну тенденцію до використання «ісламського питання» в локальній політиці. Так, в 2011 році, внаслідок протестів, організованих деякими політичними силами, було відмовлено у виділенні ділянок землі під будівництво мечетей у містах Біла Церква (Київська область) і Хмельницький. Існує й чимало інших проблем, час від часу мусульмани мають справу з актами вандалізму і нетерпимості. Представляється, що українська влада докладає свої зусилля не на всіх напрямках попередження релігійної нетерпимості і, незважаючи на певні досягнення, попереду ще багато роботи [2].

Література:

1. Богомолов А., Данилов С., Семиволос И., Яворская Г. Исламская идентичность в Украине [Электронный ресурс] / А. Богомолов, С. Данилов, И. Симоволос, Г. Яворская. – К. : Стилос, 2006. – 200 с. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/648868/>.

2. Галенко О. І. Тягар стереотипів // Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13 – 14 травня 2004 р.). – К. : Світогляд, 2004. – С. 81–101.

3. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. – К.: Центр Разумкова, 2011. – С. 50.

4. Хазир – Огли Т. Євроіслам і мусульманські спільноти України [Електронний ресурс] / Т. Хазир-Огли. – Режим доступу : <http://historians.in.ua/index.php/doslidzhennya/334-khazyr-ohly-tetiana-yevroislam-i-musulmanski-spilnoty-ukrainy>.

5. Хазир-Огли Т. Історіософія ісламу в Україні: минуле та майбутнє [Електронний ресурс] / Т. Хазир – Огли. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/doslidzhennya/322-tetiana-khazyr-ohly-istoriosofia-islamu-v-ukraini-mynule-ta-maibutnie>.

6. Якубович М. Ислам в «континентальной» Украине и сопредельных государствах СНГ: главные проблемы развития общин [Электронный ресурс] / М. Якубович. – Режим доступа: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/46431/.